

ВПЛИВ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ЕТНІЧНУ СТРУКТУРУ НАСЕЛЕННЯ

Методологія як дослідження, так і регулювання міграційного руху населення передбачає комплексний підхід до аналізу природи міграційного буття в усій його сукупності і тих економічних, соціальних, правових та інших умов, що притаманні нинішньому періоду, причин та суб'єктів міграційних процесів, методів регулювання міграцій. Теорія міграції і управління нею дає розуміння міграції як специфічного функціонування та розвитку детермінант і механізмів міграційної сфери, видів міграційних потреб та інтересів, особливостей їх формування та задоволення.

Зовнішні міграції – це переміщення населення через міжнародний кордон, які в своїй основі мають зміну місця проживання (як постійне, так і тимчасове). Міграції зовнішні ще називають міжнародними або міждержавними переселеннями населення, тобто його в'їзді чи виїзді за межі кордонів країни (національної території) з метою облаштування на постійне проживання або тимчасове працевлаштування. Зовнішні міграції в регіонах України, включаючи в'їзд (імміграцію) та виїзд (еміграцію) як на постійне, так і тимчасове проживання до інших країн, після набуття нею статусу незалежної держави суттєво відмінні від тих, що були в попередні роки. Це пов'язано з демократизацією суспільно-політичного життя в державі, спрощеністю процедури в'їзду та виїзду з країни, а також із різким погіршенням життєвого рівня населення. Зміни зовнішніх міграційних процесів в регіонах України передусім стосуються характеру, обсягів та якісного складу і спрямованості зовнішніх міграційних потоків.

Міждержавна міграція сприяє формуванню загального соціального середовища, вона також відбивається на етніч-

ному складі населення окремих регіонів України. Нинішнім зовнішнім міграціям населення (імміграції та еміграції) притаманні новітні тенденції та особливості. Характерною особливістю нинішнього міграційного буття в Україні є тенденція до значного збільшення обсягів міждержавних міграційних переміщень населення.

Напередодні та в роки розпаду СРСР (1989-1991 рр.), а також в перші роки державності України (1992-1993 рр.) в Україну із Росії, Казахстану, Узбекистану та інших країн СНД прибуло 2,4 млн. осіб, більшість з яких були представниками та нащадками депортованих народів, а також тих, що були репресовані, розкуркулені або вважалися політичними в'язнями. Цей період міграційного буття окремі дослідники вважають імміграційним "бумом" в Україну [1, 72]. За 1991-1993 рр. чисельність населення України завдяки міграційному притоку і передусім із країн СНД збільшилась на 566,1 тис. осіб. (кількість прибулих за ці роки склала 1 млн. 270,6 тис., а вибулих – 704,5 тис.). Разом упродовж восьми років (1991-1998 рр.) в Україну із країн СНД, Балтії та далекого зарубіжжя прибуло 2 млн. 34,2 тис. осіб, а вибуло 2 млн. 51,5 тис. і сальдо міждержавної міграції вже набуло від'ємного значення.

Щодо відмінностей в обсягах та спрямованості потоків міждержавної міграції слід зазначити, що якщо за період 1991-1998 рр. з країн СНД (Росії, Узбекистану, Казахстану, Білорусі, Молдови та інших) в Україну прибула велика кількість мігрантів (1,9 млн. осіб), а вибула значно менша (1,6 млн. осіб) при позитивному сальдо міграції майже 300 тис. осіб, то щодо країн далекого зарубіжжя зовсім протилежні. За вказаний період (1991-1998 рр.) з України в країни Західної Європи, Америки, Азії (Німеч-

чину, США, Канаду, Ізраїль та ін.) вибуло 443 тис. осіб, а прибуло лише 132,1 тис. Тобто за даний час з країнами далекого зарубіжжя в міждержавних міграційних переміщеннях населення склалось негативне міграційне сальдо – 310,6 тис. осіб.

Дещо іншими є тенденції міждержавної міграції населення України в період 1994-2000 рр. з країнами СНД, Балтії та далекого зарубіжжя. Впродовж кожного року в зазначений період мало місце міграційне скорочення чисельності населення України як в цілому, так і щодо країн далекого зарубіжжя і країн СНД зокрема, оскільки щорічне сальдо міждержавної міграції в ці роки мало від'ємне значення. Найвищим було негативне міграційне сальдо в 1994 році, яке склало щодо країна СНД – 94,4 тис. осіб, а щодо країн далекого зарубіжжя – 49,3 тис. осіб. Саме з цього року через поглиблення економічної кризи, а також через інші причини спричинився відлив населення, що істотно вплинув на міждержавні міграційні процеси. Міграційні втрати в 1994 році становили 141 тис. осіб, в 1995 році – 90 тис., у 1996 році – 117,2 тис., у 1997 році – 82,1 тис., у 1998 році – 77,5 тис., у 1999 році – 72 тис., а в 2000 році – 68,5 тис. Лише з країнами Балтії (Литвою, Латвією та Естонією) впродовж усього цього періоду складлось позитивне міграційне сальдо, яке становить 6320 осіб.

Глибокі та постійні суспільні зміни на теренах колишнього Радянського Союзу супроводжувались розширенням процесів вимушеного переміщення населення через міжнародні кордони внаслідок насильства та погроз. Ці міграційні переміщення охопили більш ніж 9 млн. осіб, а за обсягами є в Європі найбільшими зовнішніми міграційними процесами з часів Другої світової війни.

Масові міждержавні, а також міжрегіональні міграційні переміщення населення призвели до зміни етнічної структури населення в багатьох регіонах України. Особливістю національного складу населення України є його багатонаціо-

нальність. Згідно з даними Всеукраїнського перепису населення (грудень 2001 року) нині в Україні проживають представники понад 130 національностей і народностей. У національному складі населення України переважна більшість українців, чисельність яких становить 37,5 млн. осіб, або 77,8 % від загальної кількості населення. За роки, що минули від перепису населення 1989 року, кількість українців зросла на 0,3 %, а їх питома вага серед жителів України на 5,1%. Друге місце за чисельністю населення посідають росіяни. Їх кількість порівняно з переписом 1989 року зменшилась на 26,6% і становить 8,3 млн. осіб. Питома вага росіян у загальній кількості населення України зменшилась на 4,8% і складає 17,3 %.

Серед інших національностей в Україні проживає 275, 8 тис. білорусів, або 0,6%, 258, 6 тис. молдаван (0,5 %), 248,2 тис. кримських татар (0,5 %), 204,6 тис. болгар (0,4 %), 156,6 тис. угорців (0,3 %), 151,0 тис. румун – (0,3 %), 144,1 тис. поляків (0,3 %), 103,6 тис. євреїв (0,2 %), 100,0 тис. вірмен (0,2 %), 47,6 циган (0,1%), 33,3 тис. німців (0,1 %), 31,9 тис. гагаузів (0,1%).

Щодо розселення національностей за регіонами України, то в Криму проживає 243,4 тис. кримських татар, або 12 % населення АРК, молдаван найбільше проживає в Одеській (123,7 тис. осіб або 5 % населення області) та Чернівецькій (67,2 тис. осіб, або 7,3 % населення). Болгари в основному проживають в Одеській (150,6 тис. осіб.), Запорізькій (27,7 тис.) та Миколаївській (5,6 тис.) областях. Угорці компактно проживають в Закарпатській області (151,6 тис. осіб, або 12,5 % населення області). Румуни в основному проживають в Чернівецькій (114,6 тис. осіб, або 12,5 % населення області) та в Закарпатській (32,1 тис. осіб) областях. Поляки переважно розселені в Житомирській (49 тис. осіб), у Хмельницькій (23 тис.) та в Львівській (18,9 тис.) областях. Євреїв найбільше проживає в Києві (17,9 тис. осіб) Дніп-

ропетровській (13,7 тис.), Одеській (13,3 тис.), Харківській (11,5 тис.) та Донецькій (8,8 тис.) областях.

До основних причин зовнішніх міграцій населення належать: 1) збройні конфлікти; 2) переслідування за етнічною ознакою; 3) порушення прав людини; 4) економічні труднощі; 5) екологічні катастрофи; 6) неспроможність влади налагодити підвищий рівень життя. До того ж значні зовнішні міграційні переміщення відбуваються на тлі поглиблення економічної та соціально-політичної кризи в країнах СНД. Одряду після розпаду СРСР ряд міжнародних політиків та спеціалістів прогнозували масові нерегульовані переміщення населення зі сходу на захід. Хоч очікуваних масових втеч та пересувань не сталося, однак з України і особливо з інших країн СНД (Казахстану, Узбекистану, Азербайджану, Грузії) значних обсягів набули переміщення етнічних росіян та російськомовних осіб до Росії. Так, зокрема, в 1997 році згідно з даними Держкомстату Росії, чисельність прибулих росіян у Російську Федерацію з Казахстану склала 167,5 тис. осіб, з Узбекистану – 23,8 тис. осіб, з Таджикистану – 11,0 тис. осіб, з Туркменістану – 10,6 тис. осіб [2,78]. У 1997 році з України до Російської Федерації вибуло 138,2 тис. осіб, з яких росіяни склали 82, тис., або 59,3 % всіх вибулих, українці – 45,6 тис. (33 %). Загалом у 1997 році в Російську Федерацію іммігрувало 79,2 тис. осіб, української національності. Впадає у вічі, що багато українців прибуло до Росії з Казахстану (24,2 тис. осіб), а також із Молдови (2,2 тис. осіб), Узбекистану (1,7 тис. осіб).

Аналіз засвідчує, що серед іммігрантів, які прибувають в Україну, за національним складом є дві домінуючі групи – це українці і росіяни. За 1991-1998 рр. в Україну прибуло 889 тис. українців та 788,5 тис. росіян. Третью групою за чисельністю іммігрантів є кримські татари, які впродовж цього періоду активно поверталися до Криму на свою історичну батьківщину із місць депортації (Узбе-

кистану, Казахстану, Російської Федерації).

Нині, наприклад, в Автономну Республіку Крим повернулися більше 240 тис. кримських татар, біля 20 тис. болгар, вірмен, греків та представників інших національностей, які зазнали депортації за національною ознакою. Депортовані особи, які повернулися в Україну, перебувають у скрутному становищі. Тільки половина з них забезпечена житлом, 40 тисяч не працевлаштовані. Загальна вартість витрат, необхідних для реалізації заходів щодо повернення й облаштування депортованих осіб, становить майже 3 мільярди доларів США. Україна за 1991-1998 р. змогла асигнувати на зазначені цілі лише близько 300 мільйонів доларів США [3, 42]. Щодо етнічної структури емігрантів, що вибувають на постійне проживання до інших країн, – то тут домінують росіяни, українці та євреї. За останні вісім років з України емігрувало 927,5 тис. росіян, 664,7 тис. українців, 197,7 тис. євреїв. Причому тенденція останніх років засвідчує, що частка українців, які виїжджають з України, є вищою від інших етнічних груп, а причини еміграції визначаються здебільшого соціально-економічними чинниками.

Відомо, що міграція як соціальний феномен та суспільне явище потребує регулювання з боку державних структур та економічних органів управління, бо інакше вона трансформується в саморегульовану, некеровану соціальну систему, яка призводить до негативних наслідків. Так, починаючи з 1994 року з України щорічно виїжджає в середньому на 100 тис. осіб, більше, ніж в'їжджає [4,39].

Це суттєво погіршує і ускладнює демографічну ситуацію не лише у зв'язку з посиленням тенденцій щодо зменшення чисельності населення через депонування, тобто переважання смертності над народжуваністю, але й у контексті змін вікової структури населення, адже емігрують переважно молоді люди репродуктивного віку. Крім того, в міграційному обміні Україна віддає головним

чином високоякісну роботу силу – працездатного віку, з високим рівнем освіти, з ґрунтовною професійною підготовкою, чималим стажем роботи на виробництвах, а приймає з далекого зарубіжжя та країн СНД малокваліфікованих працівників, малоосвічених жінок, які здебільшого не мають професійної підготовки.

Причини імміграції в Україну є різноманітними, тому і категорії іммігрантів, що прибувають в Україну, також є неоднаковими. Визначено, що сучасна теорія імміграції передбачає п'ять категорій іммігрантів: 1) іноземні громадяни, що прибувають в Україну на навчання і здобуття освіти; 2) мігранти, які в'їждять для об'єднання сімей, створення нових сімей у зв'язку з одруженням чи виходом заміж за громадян України; 3) мігранти, що в'їждять на постійне поселення; 4) іноземці, що прибувають на роботу за контрактом та наймом; 5) особи, яким дозволений в'їзд в Україну з гуманних міркувань, тобто біженці та ті, що шукають притулку [5, 38]. Недоліком цієї класифікації іммігрантів є те, що вона не враховує розповсюджену в умовах України нелегальну міграцію, а за її наслідками таку категорію іммігрантів, як нелегальні мігранти. Звичайно, дана класифікація зовнішніх іммігрантів має умовний характер, оскільки зараз в умовах певної політичної стабільності, яка склалася у більшості країн СНД, важко розрізнити мігранта, що прибув через економічні мотиви, від іммігранта, який постраждав від етнічних конфліктів, релігійних переслідувань чи інших порушень прав людини.

Найбільшими етнічними групами, які прибувають в Україну і вибувають з України, є українці і росіяни. Проте рівень їхньої міграційної рухомості помітно відрізняється: українці є менш міграційно мобільними. Про це свідчить коефіцієнт імміграційного зростання етнічних груп, який в українців дорівнює 0,022, а в росіян – 0,063, і коефіцієнт зовнішньої еміграційної динаміки, за

яким українці ще більше відстають від росіян і який дорівнює в українців 0,015, а в росіян – 0,070.

У зв'язку з високим коефіцієнтом етнічності населення має місце нерівномірність розселення етнічних груп у регіонах України через їх компактне і дисперсне проживання. Аналіз засвідчує, що мігранти вибирають у першу чергу промислові розвинені регіони, із етнічно змішаним складом населення. Переважно моноетнічні регіони приймають значно меншу, відносно до питомої ваги населення, частку етнічних мігрантів. А це означає, що регіони із складною етнічною структурою ще більше ускладнюються, в той же час як в структурі інших регіонів змін практично не відбувається. Іммігранти не розподіляються рівномірно на всій території держави, вони стійко спрямовуються у прикордонні індустріальні регіони. Такими регіонами в першу чергу є Донбас та південні області.

Сучасним міграціям населення України, як внутрішнім, так і зовнішнім, притаманна тенденція до зниження їх обсягів. Встановлено, що характерно для них нині є зміна спрямованості і інтенсивності. Аналіз засвідчує, що найбільш масовими щодо в'їзду іммігрантів в Україну були 1991-1992 рр., коли прибуло 1 млн. 28,8 тис. осіб, високою масовістю імміграційних потоків відзначався і 1993 рік (чисельність прибулих склала 341,5 тис. осіб). Починаючи з 1994 року чисельність іммігрантів щорічно скорочувалася, причому у 1994 році на 145 тис. осіб менше в порівнянні з 1993 роком, а в наступних 1995-1998 рр. вона щорічно зменшувалася в середньому на 28 тис. осіб. У 1999 році чисельність прибулих іммігрантів в Україну становила 65,8 тис. осіб, що в 8,1 раза менше, ніж було у 1992 році.

Саме через зменшення чисельності прибулих збільшилось від'ємне сальдо міграції населення України в міграційному обміні з країнами далекого зарубіжжя. Частка сальдо міграції з країнами

далекого зарубіжжя в загальному від'ємному сальдо зовнішньої міграції населення держави в 1994 році становила 35,0 %, в 1995 році – 52,7 %, в 1996 році – 40,3 %, в 1997 році – 55,7 %, в 1998 році – 58,1 %. Отже, від'ємне міграційне сальдо, що притаманне в останні вісім років зовнішнім міграціям населення України, більш ніж на половину залежить від міграційного обміну з країнами далекого зарубіжжя і, насамперед, від зменшення чисельності прибулих, оскільки щорічна чисельність емігрантів з України до цих країн в середньому складає починаючи з 1992 року 50 тис. осіб.

Найвищою активністю у зовнішніх міграційних зв'язках відзначається населення високо урбанізованих та прикордонних регіонів. Так, з Автономної Республіки Крим, Одеської, Донецької, Луганської, Дніпропетровської та Харківської областей упродовж 1995-1998 рр. вибуло на постійне місце проживання до інших країн 469,3 тис. осіб, або 55,7 % від усіх вибулих за цей період з України. Це засвідчує, що населення індустріально розвинутих та прикордонних областей з порівняно високим коефіцієнтом етнічності є більш рухливим в зовнішньому міграційному обміні, ніж населення областей центральних та північних регіонів України. Отже, в закордонній міграції в переважній більшості бере участь міське населення. Міграційні втрати чисельності міського населення України через зовнішню міграцію становили впродовж 1995-1998 рр. 351,8 тис. осіб, що становить 95,7 %, всього від'ємного зовнішнього міграційного сальдо населення України за цей період.

Значно меншими є обсяги імміграції та еміграції населення в областях Поліського і особливо Подільського регіонів. Це зумовлено тим, що більшість населення проживає тут у сільській місцевості, а сільські жителі виявляють незначну схильність до виїзду за межі України. Крім того, це є результатом дії як економічних чинників, і в першу чергу зву-жених можливостей для представників

сільських професій на ринках праці інших країн, так і соціально-психологічними, родино-побутовими та ментальними особливостями мешканців села.

Позитивна сторона зовнішніх міграцій полягає в тому, що стало можливим масове повернення на історичну батьківщину депортованих народів та репресованих осіб. Важливим елементом нинішньої міграційної ситуації з огляду на міжнародні правові норми і принципи міграції є така категорія зовнішніх мігрантів, як біженці. Офіційна статистика стверджує, що в 1995 році в Україну прибуло 972 особи, що вважали себе біженцями, в 1996 році – 439 осіб, в 1997 році – 277, а в 1998 році в нашу країну прибуло 88 біженців. Найбільше біженців прибуло із Грузії, Російської Федерації, Азербайджану, Таджикистану та Вірменії, тобто країн, де мали місце між-етнічні, міжрелігійні та збройні конфлікти, або вкрай складні політико-соціальні умови, які загрожують безпеці громадян та порушують права людини [6, 12]. Крім цього, значна частина іммігрантів в'їждить в Україну із-за дисфорту у сфері міжетнічних відносин, а також під тиском інших несприятливих умов: через незнання державної мови у країні постійного проживання, неможливість зайняття торгівлею, дрібним бізнесом тощо. Враховуючи стабільну політичну ситуацію в Україні, міжетнічну злагоду, доброзичливість та толерантність українського народу, деякі особи шукають притулку в Україні.

Як засвідчують статистичні дані, біженці, за твердженням емігрантів, є також серед тих, хто виїжджає з України на постійне проживання до інших країн. В 1995 році серед емігрантів з України було зареєстровано 413 біженців, в 1996 році – 352, в 1997 році – 359, в 1998 році – 324, в 1999 році – 207, в 2000 році – 186, в 2001 році – 145 осіб. Більшість емігрували в країни далекого зарубіжжя: США, Німеччину, Ізраїль, Канаду, тобто країни, де найбільш поширено підставою для в'їзду є визнання за іммі-

грантами статусу біженців, попри те, що в Україні відсутні умови, що спричиняють біженство.

В контексті аналізу та регулювання міграційних потоків слід підкреслити, що значна дестабілізуюча роль належить плинній нелегальній імміграції, яка створює додаткові соціально-економічні, етнічні та політичні проблеми і за певних умов перехідного періоду не підлягає соціальному врегулюванню чи державному управлінню, а вимагає директивно-нормативного втручання та адміністрування. Це пов'язано з тим, що впродовж історії розвитку суспільства змінювалися змістові ознаки та напрямки міграційних потоків і, як наслідок, виникали конфлікти. Здійняті з місць, що мали військові конфлікти, гірші економічні умови та несприятливі політичні режими, величезні потоки мігрантів, переїжджаючи у розвинуті країни, погіршували життєвий рівень корінного населення, ламали соціальну структуру, що складалася, посилювали дезорганізацію в суспільстві.

Нинішні зміни кількісних і якісних параметрів міграції, які проявляються в її зростаючих масштабах та інтенсивності, змінах статево-вікової і кваліфікаційної структури мігрантів, різкому зростанні чисельності біженців серед іммігрантів та набутті міграції глобального характеру, змусили уряди розвинених країн усвідомити потребу захиститися від потоків міграції, здатних посилити виявлені вже конфлікти і викликати різного характеру нові соціальні напруги, спонукали до практичних заходів задля захисту державних та регіональних інтересів своїх країн.

Практика високорозвинених країн засвідчує, що й Україні для захисту національних інтересів слід застосовувати найрізноманітніші види державного адміністративного контролю за соціальними переміщеннями та міграційною мобільністю населення, зокрема, паспортно-візовий, пензово-майновий, освітньо-культурний, політично-обмежувальний, санітарно-епідеміологічний, з урахуван-

ням віку та національності мігрантів, їх родинних зв'язків, встановленням квоти для іммігрантів та іншими обмеженнями.

А тому міграційні потоки, що відбуваються у міграційному просторі України, як внутрішні, так і зовнішні, потребують регулювання і державного управління на даному перехідному етапі економічного розвитку країни. Таке державне управління спирається на відповідні нормативно-правові засади, які враховують міжнародно-правові норми з міграції та національні особливості і з допомогою яких здійснюється регулювання кількісного й якісного складу міграційних потоків, їх обсягів та напрямків, напрямків та спрямування. Нині рад існуючих проблем у міграційній сфері України пов'язаний саме з недовгою історією українського законодавства. Якраз прогалини в ньому сприяють тому, що йде стихійний і їзд в Україну іноземців, відбуваються нерегульовані зміни етнічної, культурної, мовної, конфесійної та демографічної структури населення. Крім цього, значні обсяги зовнішніх міграційних міграційних переміщень населення ускладнюють криміногенну обстановку, набувають загрозливого впливу на економіку країни.

Ось чому міграційна політика держави має ґрунтуватися на відповідних міжнародно-правових та загальнозвизначених міграційних принципах: 1) свободи пересування та вільного вибору місця як постійного, так і тимчасового проживання; 2) поваги та сприяння до єдності сім'ї; 3) права на пошук та використання притулку від переслідування; 4) захисту від депортації; 5) права мати національність та право змінювати її; 6) забезпечення потреб у мові спілкування, культурі, звичаях та віросповіданні осіб, що належать до національних, етнічних, релігійних і мовних меншин та ін. Вдосконалення міграційної політики можливе за умов, коли держава не лише декларативно проголошує, а, що особливо важливо, у відповідності до міжнародних норм та принципів міграції від-

кореговує своє національне законодавство. Держава, окресливши та визначивши основні засади, принципи, механізми, форми і методи регулювання внутрішніх і зовнішніх міграцій населення, законодавчо закріплює їх у відповідних нормативно-правових актах.

Не можна вважати нормальною такою ситуацію, коли держава не визначила чіткого свій інтерес у процесах розселення іммігрантів у регіонах країни. Очевидно, хвиною є альтернатива – або повне невтручання в процеси розселення, або тотальний контроль за ними з боку держави. Особливо небезпечною для національної безпеки є така ситуація, коли держава фактично не регулює зовнішній приплив населення ні за кількісними, ні за якісними показниками, а звідси – не впливає на подальший рух та розселення великої маси іммігрантів всередині країни (випливає станомлять кримські татари та інші депортовані народи). Для нормалізації міграційної ситуації в Україні слід повніше реалізувати ідеї, що закладені у Конституції України, де, зокрема, згідно з статтею 33, всім, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання. Крім того, стаття 92 (пп. 10 і 8) Конституції України, передбачає “засади регулювання демографічних та міграційних процесів”, а також “міграційний режим, відмінний від загального” [7, 41]. Отож Основний закон України передбачає таку ситуацію, коли держава цілком демократичними засобами може заохочувати іммігрантів розселятися у певних регіонах. Адже відомо, що в демографічному, економічному, мовному, етнокультурному, конфесійному та за рядом інших аспектів регіони України суттєво відрізняються один від одного.

А тому при регулюванні розселення прибулих іммігрантів органам державної влади як в центрі, так і на місцях слід зважати на етнічно-культурні, побутові традиції та ментальні особливості мігрантів. Переважна більшість із них поселяється поодинокі. В той же час окремі етнічні групи віддають перевагу саме компактному розселенню. Це, зокрема, стосується кримських татар, німців, вірмен, греків, болгар у Криму та в інших південних районах. До компактного розселення тяжіють також азербайджанці, афганці, курди, в'єтнамці та китайці.

Ось чому при реалізації заходів міграційної політики держави регулювання міграційних потоків має проводитись з урахуванням соціально-економічного розвитку регіону, національної сумісності, специфіки психології мігрантів, природних та кліматичних особливостей місць розселення, а також залучення трудоактивного населення до відселення малообжитих і обезлюднених районів, так званих неперспективних сіл, інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, розвитку фермерства та рекреаційного господарства.

1. Васильченко В., Петрова Л. Потреба самостійна міграційна політика // Віче. – 1997. – №7.
2. Население Российской Федерации, 1997. Демографический ежегодник. – М., 1998.
3. Звернення Прем'єр-міністра України Валерія Пустойтенка до Верховного Комісара ООН у справах біженців пані Садако Огата // Проблеми міграції. – 1998. – №4.
4. Романюк М.Д. Міграції населення України: національні пріоритети та регіональна диференціація механізму регулювання // Економіка України. – 1999. – №9.
5. Йонцев В.А. Міжнародна міграція населення // Социс. – 1998. – №6.
6. Малиновська О. Біженці в Україні // Проблеми міграції. – 1998. – №2.
7. Конституція України. – К., 1997.

СУЧАСНІ ТРАДИЦІЙНІ ОБРЯДИ НА ПОКУТТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Покуття знаходиться у межиріччі Дністра і Прута. На сході воно входить у Буковину, на заході обмежене Станіславською низовиною. Землі Покуття на Івано-Франківщині найродючіші. Ріка Дністер відділила частину подільських чорноземів для Прикарпаття. Покуття – найдавніше заселена територія області. Вдоль середньої течії Дністра люди поселились тут ще 40 тисяч років тому, а останні 5-6 тисяч років ця територія завжди була відносно густо заселеною. Археологічні розкопки та письмові джерела свідчать, що тут упродовж більше як 1,5 тисяч років проживало автохтонне населення, котре займалося землеробством і тваринництвом. Отже, з одного боку, культурно-побутове середовище покусського регіону протягом цього історичного відтинку було стабільно розвивалося етнічно. З іншого боку, більше шесестотислі років ця територія, як і вся Галичина, була окупована різними державами, які проводили асиміляційну політику, тим самим намагаючись знищити місцеву культуру, в тому числі й обрядову. Таке втручання особливо характерне для другої половини XX ст., коли весь державний, економічний, соціальний та культурний потенціал було кинуто на нищення української культури та заміну його зросійщенням, так званім “радянським”, способом життя. Традиційні родинні та календарні звичаї й обряди підмінялись “новими радянськими”.

Побутово-обрядова культура зазнає відчутних ударів і з іншого напрямку. Починаючи з другої половини XX ст., на СРСР посилюється потік західної інформації як наслідок інформаційного вибуху. Якщо європейські держави нації захищені від цього маскультуристського потоку своїм високим рівнем життя, своєю політикою охорони, збереження та розвитку національної культури, то українська культура зазнає відчутних ударів і з іншого напрямку. Починаючи з другої половини XX ст., на СРСР посилюється потік західної інформації як наслідок інформаційного вибуху. Якщо європейські держави нації захищені від цього маскультуристського потоку своїм високим рівнем життя, своєю політикою охорони, збереження та розвитку національної культури, то українська культура зазнає відчутних ударів і з іншого напрямку.

нальної культури, то українська культура такого захисту не має. Навпаки, у протистоянні з русифікацією все західне багаття сприймалося як прогресивне, потрібне і гідне пошани. А це не лише збіднює, а й нищить цілісні пласти української культури і побуту, в тому числі й на Покутті.

З перших років незалежності посидлились відродження української мови, культури, увага до вивчення вітчизняної історії, побуту, обрядів, звичаїв. Багато мешканців сіл, міст, регіонів повертаються до вже призабутих календарних і родинних звичаїв та обрядів. Немало тих, хто з різних об’єктивних і суб’єктивних причин не зробили це в роки тоталітарного режиму, охрестились, взяли шлюб у церкві, почали святкувати Різдва, Неворіч (14 січня), Йорданські, Великодні та інші християнські свята. Відзначаються національні історичні події та загальнодержавні свята.

Також відроджувалася традиційна народна обрядовість, наповнюючись новим змістом з урахуванням сучасних умов життя і світового цивілізаційного розвитку. Водночас національна побутова звичаєва культура частинною населення, особливо молоддю, нерідко ототожнюється із злидненным рівнем життя в Україні і відкидається як меншвартисна. Календарно-родинна обрядовість часом доходить до критичної межі.

Загроза побутового відмирання українського побуту, звичаїв, обрядів на переломі XX і XXI ст. стала реальним фактом, підміняючись чужоземним сурогатом (російським, американським, африканським, єврейським, польським тощо). Потрібно як державна програма, так і націоналістична політика захисту національних сил для захисту традиційної обрядовості.

Ми частково проаналізували стан родинної обрядовості на Покутті у кінці XX – на початку XXI ст. і отримали відповідні результати, які подаємо нижче. Аналізу підлягала календарна обрядовість, яка містить у собі громадсько-родинні компоненти. До родинної обрядовості належать весілля, народження і догляд за дитиною, похорони та збереження пам’яті померлих.

Весілля обрядовість. На стан збереження традиційної обрядовості впливає розширення кордонів вибору подружньої пари. В сучасних умовах для мешканців Покуття, як і для інших українських регіонів, характерне зменшення кількості шлюбів у межах рідного населеного пункту. В зв’язку із виробничою та навчальною міграцією кількість одружень поза межами села, міста, регіону за останні тридцять років різко зросла. Для повної характеристики цього явища ми дослідили кількість приймачів у семи селах Голосинського району у 1946-1955 і 1971-1980 роках.

Дані засвідчують, що у післявоєнні роки частка прибулих зятів і невісток поза меж села у різних населених пунктах була неоднаковою і становила від 5 до 35% від усіх одружень. Найменше таких весілля припадає на віддалені села (5% і більше), на близькі до промислових центрів села ця частка досягає максимального відсотка. Проте в обох типах сіл обмін зятями і невістками проходив традиційно між сусідніми селами і рідко з регіонами України. Тим самим він майже не впливав на весілля та інші види обрядовості.

В 70-х роках XX ст. шлюби молоді із різних місць у цих селах перевищили 60%. Дві третини приймачів (приблизно 40%) становлять мешканці покусських сіл, 16% – представники інших областей України. Тим самим кількість шлюбів із неодносельчанами за двадцять років зросла у чотири рази. З інших місць України частіше привозили жінки чоловіків. Так, у 70-х роках по цих самих селах з інших областей прибуло 280 зятів і 73 невістки. Цей відсоток згідно з опиту-

ванням у 2000 році в с.Вербівці трохи знизився, хоч і кількість весіль різко зменшилась.

Міжнаціональні шлюби по цих же селах становили у 1946-1955 роках 1,1%, або 5 шлюбів (4 чоловіки привели додому жінку іншої національності і одна жінка привела чоловіка неукраїнця), у 1971-1980 роках – 4,2 %, або 19 шлюбів (подружню пару іншої національності привели 14 чоловіків і 5 жінок). Нині кількість міжнаціональних шлюбів зменшилась до 2-3%. Така кількість міжнаціональних шлюбів також вплинула на традиційні весільні обряди та ритуали.

Після Другої світової війни весільна обрядовість пройшла декілька етапів розвитку. Впродовж 40-х і до середини 50-х років минулого століття переважав розгорнутий традиційний обряд із церковним вінчанням. Весілля сільської інтелігенції (а більшості прибулої на Покуття зі східних областей України та так званого партійно-радянського активу, тобто керівництва різних рівнів) обмежувались невеликими вечірками, на яких були присутні 8-12 осіб (родичі, друзі). Таке одруження ресурствувалося тільки у ЗАГСі. З кінця 50-х до середини 60-х років ними ж почали практикуватися “комсомольські весілля”, а серед студентів – “студентські”. В обох типах весілля вводились випадкові українські й російські обряди. Така еkleктика не виробила якогось постійного обряду і залишилась на рівні рядової гостини.

У 60-80-х роках у покусських селах переважали розгорнуті традиційні весілля з тасмним церковним вінчанням або без нього. Проте і таке весілля поступово втрачало багато звичаєво-обрядових дійств. Водночас розширення меж вибору для себе пари, особистої участі покутян у весільних гостинах навіть поза кордонами України та активна пропаганда різноманітними ЗМІ, партійною та громадськими організаціями так званих “нових обрядів”, які ґрунтувались як на традиційних українсько-російських, так і на вигаданих обрядах і церемоніях, також